

Интересна проблема за граматичите: историята на Паисия е написана на един никакъв език. Няма ред с ред някаква логическа еднаквост. И дяволът на филолозите, и най-големият езиковедски детектив и изследовател на текстове не би могъл с приближителност да определи на кой език пише Паисий, на кой български език, искам да кажа, пише тоя, който с огън и бури призовава българския народ да си знае езика, да се гордее с него, със своя род и със своя език!

Разбъркан е авторът в езика си, не знае кой път да поеме: славянски ли, български някой говор ли, западен и източен ли? Ту гъмжат чисто шопско-македонски изрази, ту без член подрипва речта му, ту съвсем готови или изкривени славянски или старобългарски речи. . .

И все пак силата на израза му е нечувана дотогава, пък и досега по силата на израза тая Паисиева славенобългарска история с големи мъки може да намери равна на себе си. Често бучат Демостеновски порои, Демостеновски светкавици разпарят мрачното небе. . .

Тоя оркестър ще чуеш ти, когато «четиш» — «четиш» пише Паисий! — когато четиш неговите изследвания. . .

И все пак нищо не ни внушава такава сила, нищо не ни запалва така, както тоя безпомощен език. . .

И, главното, аз дълбоко и с радост чувствавам, че в тоя език има точно това, за което пея от 40 години: българския език! . . . Силен, богат, изразен, темпераментен, бояк, звучен, голям!

Ето, това е чудото на духа!

И наистина, и въпреки това всеки ще се гордее не само със «свой род», ами и със «свой език»!

И пак, въпреки негладкостта, неверността, несъобразността му, кой знае защо, имам една неотмахна мисъл:

Българският писател и сега да чете Паисия — ще обогати и езика си, ще съгрее и душата си, ще добие и нови сили за израз. . .

Революционер, публицист, фейлетонист, поет — еднакво смел, еднакво даровит, еднакво изобретателен, еднакво остър. Собствено у него всичко това е едно и също нещо, или по-право, излиза едно от друго. Затова, като рисувам поетския му образ, давам и бореца за свободата, представям и живия човек. И веднага се определя още оттука характера на неговата поезия, тя вика за свобода, тя държи сабя в ръка, тя стресва не политическия роб, а въобще заробенния в духа си човек.

И Ботев чувствава блаженството и ужасите на любовта, но той няма сега време да се занимава с нея, да ѝ пее, да я гали, да се възнася до небеси, да унива до пъкъла, да става най-смешен, когато е най-сериозен. Любовните песни за устременото самокъм борба съзнание са опасна отрова, те окачват по крилата на тоя, който лети, оловени топки.

И Ботев е знаел своето първо либе, бързо, гениално го е представил в целия му чар, открил ни е една наистина дълбока любов, но любовта му трябва

да умре в неговите гърди, «в които владее скръб дълбока, де всичко е с рани покрито и сърце зло в злоба обвито» («До моето първо либе»). Поетът е служил на бога, бог е народът, затова народният глас е «глас божи» («Към брата си»). — За да се утеши народният глас, народният плач чрез свободата, поетът трябва да жертвува дори и самата поезия, думите на стиховете му да станат дела на самия поет. «Сърцето си вече казахме с печалните наши две лири», сега напред да изпълним дума за дума. . . «на смърт, братко, на смърт да вървим!» («Делба»). Даже и самата мисъл за добър живот, за семейно щастие, когато народът е в робство, и тя е глупост, е скотство («Странник»).

Нека покажем само някои от поетическите образи в стиховете на Ботева. Тия образи са избухи на голям темперамент, горят в огъня на едно безбрежно негодувание. С това ще си обясним тази тяхна новост, смелост, тая тяхна жестокост и тая гениална трескавост.

Ботев не е имал време да напише поеचे от двадесетина — и то все малки стихотворения. И всички са вече най-популярни песни на нашия народ, почти половината от тях се знаят наизуст от всеки грамотен българин, даже видял съм неграмотни селени, които могат да ти издекламират или изпеят едно или друго Ботево стихотворение.

И в тия толкова малки и толкова малко песни — какво обилне на образи, на поетически мисли! Какъв широк замах в тия дребни редове!

В «На прощаване» поетът, като моли майка си да не плаче, задето може би млад да загине, защото не може мирен да гледа как беснее тиранин там, дето той е порасъл и —

Там, дето либе хубаво
черни си очи вдигнеше
и с оназ тиха усмивка
в скръбно ги сърце впиеше —

с каква пластика е запазен тоя най-скъп спомен!
С какво движение, с каква топлота! И каква препле-
теност на мисли, на чувства, на ситуации в тия че-
тири реда!

Ако Ботев бе ваятел и ако той бе издялал от мрамор
тоя образ на българската мома от онези времена,
ние и досега, винаги, когато ще се спрем пред тая
статуя, ще сме в очакване статуята да вдигне глава
и пак да я наведе.

Към края в същото стихотворение в душата на
поета, озарена от внезапна надежда за победа, пред-
ставена е със същата сила и сбитост и със същата
развълнуваност картината на посрещането, радостта
и щастието на неговите най-близки, на първото либе.
Това и триумфът на една буйна идилия, всяка дума
ликува, ликува даже и самата смърт в живота, за-
щото «Тоз, който падне в бой за свобода. . .»

«Хаджи Димитър» е елмазът на нашата поезия.
И нежност, и свежест, и пластика, и замах — с нищо
не могат да се сравнят. Хаджи Димитър наистина още
живее, но не чрез легендата, а чрез тая Ботева пе-
сен.

Изразите на Ботева — те са живи противоречия,
те са невъзможности за тогова, който иска да дойде
до тях с логика. Те са груби, жестоки, грапави,
твърди — и все пак така гъвки, така сърдечни, така
гладки — шлифовани са като диаманти. Съдържа-
нието им се бори с формата. Врагът трябва да се
поздрави с куршум, а със сабя да се помилва («На
прощаване»). «Кръстът е забит в живо тяло» («Еле-
гия»). Робство който търпи — той е скот — юнак тег-

ло не търпи. «Доброму добро да прави, лошия с ножа по глава» («Хайдути»). «Злобна ги памет често повтаря» — тежките спомени.

А за смелостта на Ботевата поезия — стига само този пример, когато Ботев извиква повелително на своето либе да не му пее за любов сега, когато духът и сърцето му са —

Там, де земя гърми и тътне. . .
Зинали са страшни долове,
и пици в тях зърно от свинец,
и смъртта ѝ там мила усмивка,
а хладен гроб сладка почивка!
Там. . . там буря кърши клонове,
а сабя ги свива на венец. . .

Смелостта, дързостта на този образ е — и силата на поезията, и силата на човека.

1921.

ЕДИН КЛАСИК НА БЪЛГАРСКАТА ПРОЗА

Тукидид, според Вундта и според мнозина други, най-психологичния писател и историк на всички времена и народи, в първата глава на своята история обяснява, че се заема да опише Пелопонезската война, защото тя била най-важното събитие в живота на елините до негово време. И след едно подробно и дълбоко изследване на изворите и една остра критика на другите минали събития, той почва да излага фактите като очевидец и като участник.

И в нашия живот, от падането под турско робство до Освобождението, няма по-важни събития от въстанията. Но както самите въстания, така и въстаниците веднага след Освобождението не се правеха на новите господари, на бившите чорбаджии и на тия, които мислеха и имаха всичко от Русия или от Турция. Те използуваха някои трогателно наивни постъпки и събития, за да омаловажат въстанията, като не бяха способни, пък и не им бе по сметка да вникнат по-дълбоко, да разберат духа на нещата. Те обичаха да смятат бунтовниците за каписъзи, за

